

MAISTO DARNAUS VARTOJIMO SKATINIMAS

Ovidija Eičaitė

*Junior Researcher at the Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Kudirkos Str. 18/2, 03105
Vilnius. E-mail ovidija@laei.lt*

© Aleksandras Stulginskis University, © Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Įteikta 2013 11 10; priimta 2013 12 11

Dabartinis maisto vartojimas daugelyje šalių sukelia didelių aplinkosaugos problemų, sudaro grėsmę žmonių sveikatai, stipriai veikia ekonominę ir socialinę plėtrą, todėl negali būti laikomas darniu. Siekiant darnios plėtros, maisto vartojimo pokyčiai yra būtini. Tyrimo tikslas – išanalizavus maisto darnaus vartojimo apibrėžimą ir išnagrinėjus maisto vartojimo kryptis, pateikti pasiūlymus dėl maisto darnaus vartojimo skatinimo Lietuvoje. Straipsnyje, taikant mokslinės literatūros analizę ir apibendrinimą, atliekant vykdytų tyrimų analizę, panaudojant statistinių duomenų analizę, palyginimą ir apibendrinimą, išanalizuotas maisto darnaus vartojimo apibrėžimas, išnagrinėtos maisto vartojimo kryptys ir jas nulėmusios priežastys Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Europos Sąjungos šalyse ir Lietuvoje, pateikti pasiūlymai dėl politikos instrumentų, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: maisto vartojimas, poveikis aplinkai, visuomenės sveikata, politikos instrumentai.

JEL kodai: Q01, I00.

1. Įvadas

Maistas yra vienas iš pagrindinių žmogaus poreikių, vartojamas kiekvieną dieną gyvybei palaikyti ir sveikatai išsaugoti. Jei ekonomiškai neišsivysčiusiose šalyse žmonės, nepakankamai gaudami maisto, kenčia alkį ir badauja, tai ekonomiškai išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse žmonės, vartodami daug maisto, kuriame gausu riebalų, druskos ir cukraus, kenčia nuo antsvorio ir nutukimo sukeltų ligų. Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (MŽŪO) duomenimis, 2011–2013 m. pasaulyje 842 mln. žmonių negaudavo pakankamai maisto aktyviam gyvenimo būdui užtikrinti. Dar didesnis skaičius žmonių pasaulyje turėjo per didelį kūno svorį. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis, 2008 m. 1,5 mlrd. suaugusių gyventojų (20 metų ir vyresnių) turėjo antsvorio, iš jų 502 mln. buvo nutukę. Per didelį kūno svorį turinčių žmonių skaičius sparčiai auga. Antsvorio ir nutukimo paplitimas stipriai veikia ekonominę ir socialinę plėtrą. Per didelis kūno svoris sukelia daugybę ligų ir sveikatos sutrikimų, kurie yra didelė našta kiekvienos šalies sveikatos priežiūros sistemai ir visai ekonomikai. Didėjant maisto ir gėrimų vartojimui, auga ir jo neigiamas poveikis aplinkai. Su maisto vartojimu yra susijusios tokios aplinkosaugos problemos, kaip klimato kaita, vandens telkinių eutrofikacija, rūgštėjimas, dirvožemio erozija, miškų ir biologinės įvairovės nykimas, maisto gamybai ir perdirbimui sunaudojami dideli energijos ir vandens kiekiai, pakuočių atliekos.

Dabartinis maisto vartojimas dėl jo poveikio aplinkai ir žmonių sveikatai, ekonominei ir socialinei plėtrai negali būti laikomas darniu. Todėl siekiant darnios plėtros, maisto vartojimo pokyčiai yra būtini.

Tyrimo tikslas. Išanalizavus maisto darnaus vartojimo apibrėžimą ir išnagrinėjus maisto vartojimo kryptis, pateikti pasiūlymus dėl maisto darnaus vartojimo skatinimo Lietuvoje.

Tyrimo metodika. Analizuojant maisto darnaus vartojimo apibrėžimą, taikyta mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas. Vadovaujantis tyrimų, kuriuose nagrinėjamos maisto vartojimo kryptys ir jas nulėmusios priežastys Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ir Europos Sąjungos (ES) šalyse rezultatais, atlikta vykdytų tyrimų analizė. Nagrinėjant maisto vartojimo kryptis Lietuvoje, naudota Lietuvos statistikos departamento, MŽŪO statistikos tarnybos (FAOSTAT), ES statistikos tarnybos (EUROSTAT) ir PSO statistinių duomenų analizė, palyginimas ir apibendrinimas bei vykdytų tyrimų analizė. Pateikiant pasiūlymus dėl politikos instrumentų, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą Lietuvoje, atsižvelgta į esamą padėtį šalyje, kitų šalių patirtį šioje srityje ir mokslininkų rekomendacijas.

2. Tyrimo rezultatai

Maisto darnaus vartojimo apibrėžimas. Iki šiol nėra tiksliai suformuluoto maisto darnaus vartojimo apibrėžimo. Su maisto darniu vartojimu yra susijusios šios sąvokos: „žalieji“ maisto produktai, darni mityba, darnus maistas, darnūs maisto produktai. C. Tanner ir S. W. Kast (2003) maisto darnų vartojimą apibrėžia kaip „žaliųjų“ produktų pirkimą, kurie: šalies viduje užauginti arba pagaminti, o ne importuoti iš užsienio šalių; ekologiški, o ne tradiciniu būdu užauginti arba pagaminti; sezoniniai ir švieži, o ne šaldyti; mažiau supakuoti; ir turintys sąžiningos prekybos ženklą. F. Duchin (2005) pažymi, kad darni mityba pasižymi 2 savybėmis: išsaugo sveikatą ir turi santykinai mažą poveikį aplinkai. Pagal C. Leitzmann (2003), darnus maistas turi atitikti 7 principus: didžiąją dalį maisto turi sudaryti augalinės kilmės maistas; jis turi būti ekologiškas; gautas tame regione ir pagal sezoną; kuo mažiau perdirbtas; įpakotas aplinkai palankiose pakuotėse; parduodamas pagal sąžiningos prekybos principus ir skaniai paruoštas. I. Vermer ir W. Verbeke (2008) tvirtina, kad etiški arba darnūs maisto produktai yra ekologiški, turintys sąžiningos prekybos ženklą, nekenkiantys gyvūnams, palankūs aplinkai ir vietoje pagaminti.

Maisto darnaus vartojimo kryptys paprastai apibrėžiamos įvertinant maisto vartojimo poveikį aplinkai. Didžiausią neigiamą poveikį aplinkai daro mėsos, po jų – pieno produktų vartojimas, o mažiausią – sezoninių ir šviežių augalinių produktų, užaugintų ekstensyviu būdu (pvz., ekologinis žemės ūkis), pervežtų nedideliu atstumu ir mažai įpakuotų, vartojimas (Friedl, 2006). Atsižvelgiant į tai, vartotojams rekomenduojama mažinti mėsos ir pieno produktų vartojimą, didinti ekologiškų maisto produktų, sezoninių ir vietoje užaugintų vaisių ir daržovių vartojimą (Household ..., 2005; Consumption ..., 2010). Kai kurios sveikos mitybos rekomendacijos – didinti grūdinių produktų, bulvių, vaisių ir daržovių vartojimą, mažinti mėsos produktų vartojimą, keisti jautienos, avienos ir kiaulienos vartojimą į paukštienos vartojimą – yra

palankios tiek žmonių sveikatai, tiek aplinkai (Sveikos ..., 2010; Consumption ..., 2010).

Maisto vartojimo kryptys. Mityba, veikiama daugelio veiksnių ir sudėtingų sąveikų, laikui bėgant kinta. Pajamos, kainos, individualūs prioritetai ir įsitikinimai, kultūrinės tradicijos, o taip pat geografiniai, aplinkosauginiai, socialiniai ir ekonominiai veiksniai, sąveikaudami kompleksiskai, suformuoja maisto vartojimo įpročius (Diet ..., 2003).

Per pastaruosius dešimtmečius daugelyje šalių maisto vartojimo įpročiai žymiai pasikeitė. EBPO ir ES šalių namų ūkių vartojimo išlaidų struktūroje maistui tenkanti dalis mažėjo, t. y. išlaidos maistui augo lėčiau nei pajamos (Household ..., 2001; 2005; Consumption ..., 2010). Todėl maisto perdirbimo ir mažmeninės prekybos sektoriuose konkurencija stiprėjo, vartotojams siūlomų maisto produktų ir paslaugų įvairovė žymiai išaugo. Įvairių kultūrų įtaka, vartotojų paklausa įvairovei, mažėjančios ryšių ir transportavimo išlaidos nulėmė maisto vartojimo įpročių globalizaciją ir importuojamų maisto produktų (pvz., vaisių ir daržovių, žuvų) augimą (Household ..., 2001; 2005).

EBPO ir ES šalyse vartotojų paklausa atskiriems maisto produktams žymiai pasikeitė, ir tam įtakos turėjo gyventojų pajamų didėjimas, demografiniai pokyčiai ir gyvenimo būdo pasikeitimas. Kylant gyvenimo gerovei, didėjo mėsos ir pieno produktų vartojimas. Paklausa jautienai mažėjo, o paukštienai ir kiaulienai – išaugo. Kainų skirtumai, paklausa patogumui ir vartotojų susirūpinimas sveikata ir mityba buvo svarbiausi veiksniai, skatinę paukštienos vartojimą. Jei natūralaus pieno vartojimas mažėjo, tai kitų pieno produktų vartojimas dėl jų populiarumo ir didžiulės įvairovės žymiai išaugo. Vaisių ir daržovių vartojimas didėjo, ir tam įtakos turėjo vartotojų susirūpinimas sveikata ir mityba, geresnė vaisių ir daržovių kokybė, žymiai išaugusi jų įvairovė ir galimybės įsigyti jų ištisus metus. Visose šalyse žymiai išaugo išpilstytų į butelius gėrimų vartojimas (Household ..., 2001; 2005; Consumption ..., 2010; OECD-FAO ..., 2011).

Siekiant ištirti maisto vartojimo įpročių darnumą, nepakanka analizuoti atskirų maisto produktų kategorijų vartojimo pokyčius. Būtina atsižvelgti ir į su maisto vartojimu susijusias veiklas, pvz., apsipirkimą, maisto laikymą, jo ruošimą (Pack, 2006). EBPO ir ES šalyse, gyventojams skiriant mažiau laiko maisto gaminimui namuose, didėjo gatavų ir šaldytų patiekalų ar maisto produktų, kurie greitai ir lengvai paruošiami, vartojimas. Augant pajamoms, daugėjant vieno asmens namų ūkių, ilgėjant atstumui tarp darbo ir gyvenamosios vietos ir daugiau moterų įsitraukiant į darbo rinką, daugelis vartotojų pradėjo dažniau maitintis ne namuose (restoranuose, kavinėse, užkandinėse, valgyklose ir kitose viešojo maitinimo įstaigose) (Household ..., 2001; Household ..., 2005; Consumption ..., 2010).

Dabartiniai maisto vartojimo įpročiai EBPO ir ES šalyse sukelia didelių aplinkosaugos problemų ir sudaro grėsmę žmonių sveikatai. Mėsos produktų gamyba yra susijusi su intensyviu žemės panaudojimu ganykloms ir grūdų gamybai, vandens naudojimu ir tarša. Gaminant gyvulinės kilmės produktus (mėsos ir pieno), išskiriamos reikšmingos šiltnamio efektą sukeliančios dujos. Nors vaisių ir daržovių gamyba yra mažiau kenksminga aplinkai nei mėsos gamyba, tačiau augant paklausai įsigyti jų ištisus metus, didėja energijos sunaudojimas juos auginant šiltnamiuose ir importuo-

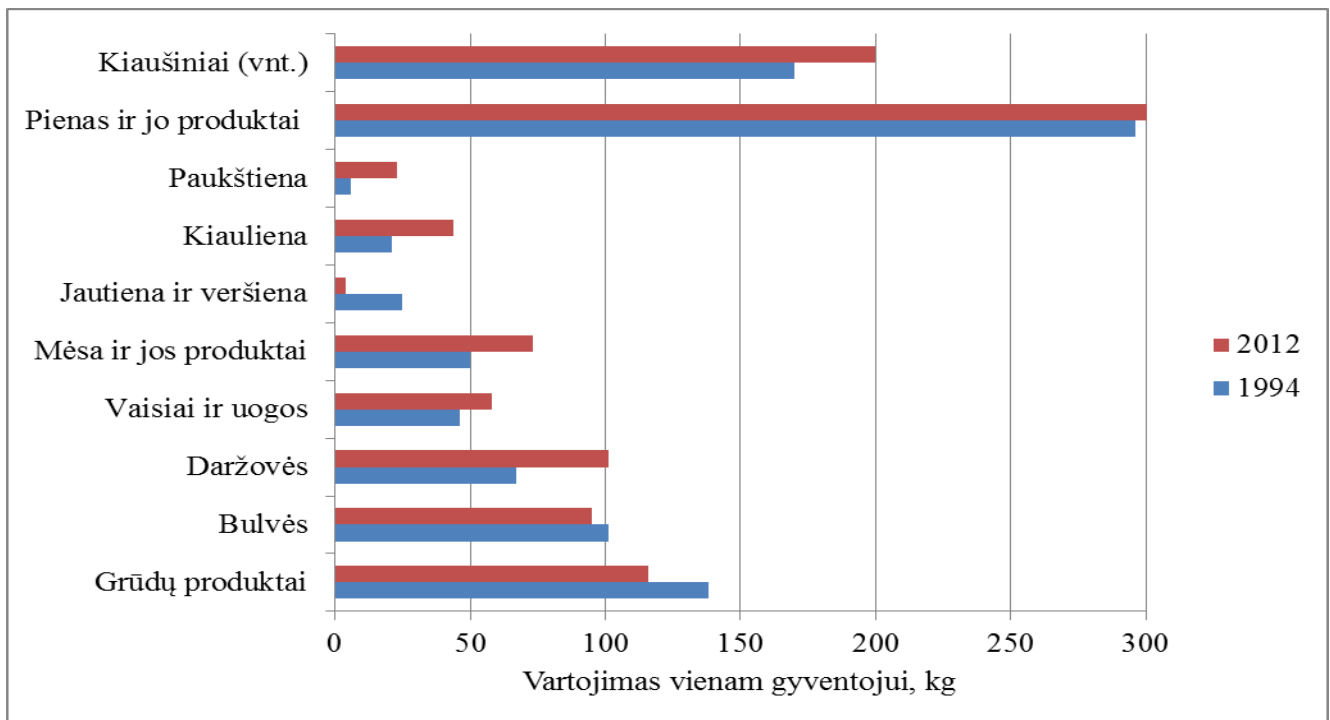
jant (Pack, 2006). Perdirbtų ir šaldytų maisto produktų bei pusfabrikačių vartojimo didėjimas daro neigiamą poveikį aplinkai dėl didesnio energijos sunaudojimo pardavimo, paskirstymo ir laikymo namuose metu, o taip pat dėl didelio pakuočių atliekų kiekio susidarymo (Consumption ..., 2010). Augant mėsos ir pieno, stipriai perdirbtų maisto produktų, kuriuos gaminant pridedama daug riebalų, druskos ir cukraus, vartojimui, plinta su mityba susijusios ligos, antsvoris ir nutukimas. Didelis druskos vartojimas yra svarbus aukšto kraujospūdžio, širdies ir kraujagyslių ligų rizikos veiksnys. Gausus sočiųjų riebalų ir trans-riebalų rūgščių vartojimas skatina širdies ligų atsiradimą. Didėjant kūno masės indeksui, didėja rizika susirgti širdies ligomis, insultu, diabetu ir tam tikrų rūšių vėžiu (Global ..., 2010).

Per pastaruosius dešimtmečius maisto vartojimo įpročiai Lietuvoje taip pat žymiai pasikeitė, ir tam įtakos turėjo esminiai pasikeitimai politiniame, ekonominiame ir socialiniame visuomenės gyvenime atkūrus šalies nepriklausomybę. Maisto rinkos liberalizavimas, maisto produktų gamyba, paskirstymas, rinkodara, kainos, gyventojų pajamos buvo reikšmingi veiksniai, nulėmę maisto vartojimo pasikeitimus.

Pagrindinės maisto vartojimo kryptys Lietuvoje:

- 2012 m., palyginti su 1994 m., atskirų maisto produktų kategorijų vartojimas vienam gyventojui per metus pasikeitė: sumažėjo jautienos ir veršienos (6,3 k.), grūdinių produktų (16 proc.), bulvių (6 proc.) vartojimas, o išaugo paukštienos (3,8 k.), kiaulienos (2 k.), bendras mėsos ir jos produktų (46 proc.), daržovių (51 proc.), vaisių ir uogų (26 proc.), kiaušinių (18 proc.), bendras pieno ir jo produktų vartojimas (2 proc.) (pav.). Maisto produktų kategorijos, kurių vartojimas per 1994–2012 m. laikotarpį Lietuvoje išaugo labiausiai – daržovės bei mėsa ir jos produktai. Daržovių suvartojimas padidėjo nuo 67 iki 101 kg vienam gyventojui per metus. Nepaisant to, FAOSTAT duomenimis, 2009 m. jis nesiekė ES šalių vidurkio (sudarė 86 proc.) ir buvo daugiau kaip 2 kartus mažesnis nei Graikijoje ir Maltoje, t. y. tose šalyse, kuriose daržovių suvartojama daugiausiai. Bendras mėsos ir jos produktų vartojimas padidėjo nuo 50 iki 73 kg vienam gyventojui per metus. Nors pagal mėsos suvartojimą 2009 m. Lietuva tarp ES šalių užėmė 16 vietą, tačiau per 1994–2009 m. laikotarpį Lietuvoje mėsos vartojimas augo sparčiausiai;

- nuo 1997 m. kas penkeri metai vykdomų Lietuvos suaugusių gyventojų faktiškos mitybos bei mitybos ir gyvensenos įpročių tyrimų duomenimis (1997, 2002, 2007), šalies gyventojų mityba nėra sveika. Gyventojai nepakankamai vartojo šviežių vaisių ir daržovių, grūdinių produktų bei tradiciškai per daug vartojo mėsos ir jos produktų. Šios tendencijos išliko per visą dešimtmetį (Sveikos ..., 2010).

Pav. Atskirų maisto produktų vartojimas Lietuvoje 1994 ir 2012 m., kg/1 gyv. per metus (Lietuvos statistikos departamentas)

MŽŪO duomenimis, per 1994–2012 m. laikotarpį bendras su maistu gaunamos energijos kiekis vienam Lietuvos gyventojui per dieną padidėjo nuo 2880 iki 3490 kcal, arba 21 proc., ir per paskutiniuosius kelerius metus net 40 proc. viršijo rekomenduojamą normą. Didėjant bendram su maistu gaunamos energijos kiekiui ir mažėjant fiziniam aktyvumui, daugėjo per didelį kūno svorį turinčių žmonių. PSO duomenimis, 2006 m., palyginti su 1994 m., šalyje nutukimo lygis nuo 14,9 išaugo iki 19,7 proc. Pagal nutukimo lygį Lietuva tarp ES šalių užėmė 7 vietą (Health ..., 2012).

Lietuvos statistikos departamento ir EUROSTAT duomenimis, per 1994–2012 m. laikotarpį namų ūkių vartojimo išlaidų struktūroje maistui tenkanti dalis sumažėjo nuo 45,4 iki 24,3 proc., tačiau, nepaisant to, ji sudarė didžiausią visų vartojimo išlaidų dalį. Daugeliui Lietuvos vartotojų kaina buvo vienas iš pagrindinių kriterijų, įsigyjant maisto produktus (Maisto ..., 2006; Europeans' ..., 2012).

Stiprėjant gyventojų nuostatoms dėl sveikos mitybos, augo šalies gyventojų susidomėjimas ekologiškais maisto produktais (Rutkovenė, 2007; Skulskis, 2009; 2011; Stukas, 2010), o paskutiniaisiais metais – šviežiais ir natūraliais vietinių ūkininkų užaugintais ir pagamintais žemės ūkio ir maisto produktais. Nepaisant to, šių produktų rinka šalyje nėra stipri ir išplėta. Ekologiški maisto produktai sudaro labai mažą visų suvartojamų maisto produktų dalį. Pagrindinis šių produktų paklausą ribojantis veiksnys yra kaina (jie, palyginti su tradiciniais produktais, yra brangesni) (Rutkovenė, 2007; Stukas, 2010; Skulskis, 2011).

Spartus gyvenimo tempas skatino greitojo maisto, gatavo maisto, užkandžių ir maisto išsinešimui paklausą, o taip pat maisto vartojimo ne namuose įpročius (IDS ..., 2010; Voitonis, 2012).

Įvertinant maisto vartojimo kultūrą, pastebimi ir laimėjimai (maistą dabar galima paruošti sparčiau, naudojantis elektrinėmis, dujinėmis viryklėmis ar mikrobangų krosnelėmis), ir trūkumai (maisto produktų užterštumas, greitojo maisto vietų viešoje erdvėje išplitimas kaip reiškinys, nutolinantis šeimos narius, nesudarantis jiems dažnų progų susirinkti namuose pabendrauti) (Vosyliūtė, 2003).

Atsižvelgiant į mėsos ir jos produktų vartojimo augimą, nutukimo lygio didėjimą, greitojo, gatavo maisto vartojimo ir maisto vartojimo ne namuose kultūros plitimą Lietuvoje, veiksmai, siekiant pakeisti maisto vartojimo įpročius į darnesnius, yra būtini.

Politikos instrumentai, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą. Šalių vyriausybės, siekdamos paveikti maisto sistemų darnumą, gali taikyti 3 tipų instrumentus – informacinius, rinkos ir reguliavimo. Taikant šiuos instrumentus, siekiama sukurti politinį pagrindą tinkamiems veiksams bei skatinti, įgalinti ir motyvuoti visus maisto grandinės dalyvius įsitraukti į darnesnę gamybą ir vartojimą. Vyriausybės gali daryti poveikį rinkoms ir požiūriams, skatindamos ir remdamos verslo savarankiškus įsipareigojimus, o taip pat kartu su viešosiomis įstaigomis rodyti pavyzdį ir formuoti rinkas, pasirinkdamos ir tokiu būdu aktyviai skatindamos darnias alternatyvas (žaliuosius viešuosius pirkimus) (Reisch, 2011a). Ekonomistai ir psichologai yra pasiūlę naujų instrumentų rinkinį – postūmio instrumentus, grindžiamus elgesio ekonomika. Šie instrumentai gali būti taikomi, siekiant subtiliai pastūmėti vartotojus daryti darnesnius, tinkamesnius ir palankesnius sveikatai pasirinkimus (Just, 2009; Reisch, 2011a). Esami kai kuriose šalyse ir reikalingi politikos instrumentai, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą, pateikti lentelėje.

Lentelė. Politikos instrumentai, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą (Just, 2009; Reisch, 2011a, 2011b)

Instrumentai	Pavyzdžiai
Informaciniai	<ul style="list-style-type: none"> • savanoriško sertifikavimo sistemos (pvz., ekologiškų, vietinių maisto produktų ženklinimas); • sąmoningumo didinimo ir informavimo kampanijos, švietimo programos (pvz., pranešimai apie darnų maistą žiniasklaidos priemonėse; maisto raštingumo programos mokyklose).
Ekonominiai	<ul style="list-style-type: none"> • subsidijos darniems maisto produktams (pvz., mažesnis pridėtinės vertės mokesčio (PVM) tarifas vaisiams ir daržovėms, ekologiškiems maisto produktams); • mokesčiai nedarniems maisto produktams (pvz., didesnis PVM tarifas mėsos produktams; mokesčiai riebalams, greitajam maistui); • subsidijos ekologiniu ūkininkavimu užsiimantiems ūkininkams.
Reguliavimo	<ul style="list-style-type: none"> • netinkamų ir nepalankių sveikatai maisto produktų ir gėrimų reklamos reguliavimas; • nedarnių maisto produktų uždraudimas.
Savarankiško įsipareigojimo	<ul style="list-style-type: none"> • viešieji pirkimai / aprūpinimas darniu maistu (ekologišku, sezoniniu, vietiniu).
Postūmio	<ul style="list-style-type: none"> • pažangių pasirinkimų kūrimas / numatytieji darnūs pasirinkimai (pvz., salotų barų pastatymas maitinimo įstaigų viduryje, pro kurį visi turi praeiti; gaiviųjų gėrimų automatų pastatymas atokesnėse, mažiau lankomose mokymo įstaigų vietose).

Lietuvoje kai kurie instrumentai taip pat yra taikomi. Šalyje išauginti ir pagaminti ekologiški žemės ūkio ir maisto produktai žymimi nacionaliniu ekologiniu

ženklų „Ekologinis žemės ūkis“ ir ES ekologiniu ženklu. Nuo 2008 m. nacionalinę maisto kokybės schemą reprezentuoja išskirtinės kokybės produktai (IKP), kurie žymimi specialiu ženklu „Kokybė“. Šie žemės ūkio ir maisto produktai bei jų gamybos ir (ar) perdirbimo procesas išsiskiria natūralumu, maistingumu ir aplinkos tausojimo aspektais. Reklamos įstatyme yra įtvirtintas energinių gėrimų reklamos draudimas nepilnamečiams skirtuose renginiuose ir leidiniuose. Žaliųjų viešųjų pirkimų vykdymo privalomumas yra nurodytas Viešųjų pirkimų įstatyme. Nuo 2009 m. yra nustatyti minimalūs ir išplėstiniai aplinkos apsaugos kriterijai, vykdant žaliąjį viešąjį pirkimą maistui ir viešojo maitinimo paslaugoms. Nors šie veiksmai yra svarbūs, tačiau jų, siekiant pakeisti maisto vartojimo įpročius į darnesnius, nepakanka.

2012 m. Bio Intelligence Europos Komisijai pateiktoje ataskaitoje „Politikos priemonės, siekiant paskatinti darnų vartojimą“ (Policies ..., 2012) išskirti 2 prioritetiniai veiksmai maisto ir gėrimų srityje: 1) žaliųjų viešųjų pirkimų maitinimo paslaugoms viešosiose įstaigose ir institucijose (pvz., mokyklose, ligoninėse) skatinimas; 2) sąmoningumo didinimo kampanijos.

Nors Lietuvoje perkančiosioms organizacijoms ir yra sukurtos teisinės galimybės organizuoti žaliuosius viešuosius pirkimus maisto produktams ir viešojo maitinimo paslaugoms, tačiau šių pirkimų įgyvendinama labai mažai. Pagrindinė kliūtis yra ta, kad, vykdant viešuosius pirkimus, svarbiausias kriterijus yra kaina. Siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą, viešasis sektorius turėtų rodyti pavyzdį, prioritetiniais kriterijais pasirinkdamas darnumo aspektus. Vaikų darželiams, mokykloms, ligoninėms ir kitoms viešojo sektoriaus įstaigoms ir institucijoms turėtų būti tiekiamas ekologiškas, vietinis, sezoninis ir šviežias maistas. Siekiant, kad šis instrumentas būtų veiksmingas, vertėtų nustatyti aiškius ir kiekybiškai išreikštus tikslus, kurių pasiekimas turėtų būti stebimas.

Švietimas yra būtina sąlyga, siekiant suprasti su sveikata ir aplinkosauga susijusią informaciją (Trichopolou, 2002). Lietuvoje visuomenei yra pateikiama daug informacijos apie sveikos mitybos reikšmę (pvz., Sveikatos mokymo ir ligų centras yra parengęs Sveikos mitybos rekomendacijas), tačiau nepakankamai apie darnios mitybos reikšmę. Todėl visuomenės švietimas, organizuojant kampanijas, skatinančias darnią mitybą ir informuojančias šalies gyventojus apie maisto vartojimo poveikį ne tik sveikatai, bet ir aplinkai, būtų efektyvi priemonė. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas vaikams ir jauniems žmonėms. Vaikystėje ir paauglystėje formuojasi maisto vartojimo įpročiai. Jauni žmonės yra ateities vartotojai, galintys daryti įtaką per ateinančius dešimtmečius. Be to, jie yra galutinėje asmenybės formavimosi bei įsitikinimų ir vertybių asmeninės sistemos kūrimo stadijoje. Tikėtina, kad savo įpročių jie laikysis ir vyresniame amžiuje (Vermer, 2008). Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje būtina peržiūrėti vidurinių ir aukštųjų mokyklų mokymo ir studijų programas, įtraukiant į jas klausimus, susijusius su maisto darniu vartojimu.

Be šių instrumentų vertėtų svarstyti ir kitų instrumentų, pvz., mokesčių ir subsidijų tam tikriems maisto produktams, draudimų, taikymo galimybes. Skirtingų tipų politikos instrumentų derinys yra veiksmingesnis nei vienas instrumentas, taikomas atskirai (Towards ..., 2002; Friedl, 2006). Siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą Lietuvoje, reikalingas skirtingų tipų politikos instrumentų derinys, kurio įgyvendinimui būtinos visų interesų grupių – vyriausybės, verslo ir visuomenės – pastangos.

3. Išvados

1. Iki šiol nėra tiksliai suformuluoto maisto darnaus vartojimo apibrėžimo. Paprastai maisto darnus vartojimas yra siejamas su mažesniu mėsos ir pieno produktų vartojimu, didesniu ekologiškų ir vietinių maisto produktų, ypač sezoninių vaisių ir daržovių, vartojimu.

2. Pagrindinės maisto vartojimo kryptys, pastebimos per pastaruosius dešimtmečius EBPO ir ES šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, yra poslinkiai link didesnio mėsos ir pieno produktų, stipriai perdirbtų maisto produktų vartojimo (greitojo ir gatavo maisto) ir maisto vartojimo ne namuose.

3. Politikos instrumentų, siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą, įvairovė yra didelė. Šalių vyriausybės gali taikyti informacinius, ekonominius, reguliavimo, savarankiško įsipareigojimo ir postūmio instrumentus.

4. Siekiant paskatinti maisto darnų vartojimą Lietuvoje, reikalingas skirtingų tipų politikos instrumentų derinys. Šiuo metu ypatingą dėmesį būtina skirti žaliųjų viešųjų pirkimų maistui ir maitinimo paslaugoms viešojo sektoriaus įstaigose ir institucijose skatinimui bei visuomenės švietimui. Plėtojant žaliųjų viešųjų pirkimų maistui ir maitinimo paslaugoms viešojo sektoriaus įstaigose ir institucijose įgyvendinimą, reikalinga valstybės politika, nukreipta į nusistatytų aiškių ir kiekybiškai išreikštų tikslų pasiekimą. Šviečiant visuomenę maisto darnaus vartojimo klausimais, reikalingos kampanijos, skatinančios darnią mitybą ir informuojančios šalies gyventojus ne tik apie maisto vartojimo poveikį sveikatai, bet ir aplinkai. Formuojant vaikų maisto vartojimo įpročius ir ugdant jaunų žmonių vertybines nuostatas, reikalinga, kad klausimai, susiję su maisto darniu vartojimu, būtų įtraukti į vidurinių ir aukštųjų mokyklų mokymo ir studijų programas.

Literatūra

1. Consumption and the Environment. (2010). – Copenhagen: European Environment Agency. 68 p.
2. Diet, Nutrition and the Prevention of Chronic Diseases. Report of a Joint WHO/FAO Expert Consultation. (2003). – Geneva: World Health Organization. 160 p.
3. Duchin, F. (2005). Sustainable Consumption of Food // Journal of Industrial Ecology, Vol. 9. Issues 1–2: 99–114.
4. Europeans' Attitudes Towards Food Security, Food Quality and the Countryside. – http://ec.europa.eu/agriculture/survey/2012/389_en.pdf [2013 10 24].
5. Friedl, B., Omann, I., Pack, A. (2006). Socio-economic Drivers of (non-) Sustainable Food Consumption. An Analysis for Austria. – http://www.old.seri.at/documentupload/isee_friedl-omann-pack_paper_final.pdf [2013 10 08].
6. Global Status Report on Noncommunicable Diseases 2010. (2010). – Geneva: World Health Organization. 176 p.
7. Health at a Glance: Europe 2012. (2012). – Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. 154 p.
8. Household Consumption and the Environment. (2005). – Copenhagen: European Environment Agency. 72 p.
9. Household Food Consumption: Trends, Environmental Impacts and Policy Responses. (2001). – Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. 95 p.

10. IDS Borjomi – Europe tyrimo rezultatai. (2010). – <http://www.laikas.lt/lt/info/1620/lietuviiai-pasiduoda-greito-maisto-bangai/> [2013 11 22].
11. Just, D., Wansink, B. (2009). Smarter Lunchrooms: Using Behavioral Economics and Food Psychology to Improve Meal Selection // *Choices*. Vol. 24. Issue 3: 1–7.
12. Leitzmann, C. (2003). Nutrition Ecology: the Contribution of Vegetarian Diets // *The American Journal of Clinical Nutrition*. Vol. 78. No. 3: 657–659.
13. Maisto produktai. Lietuvos vartotojų institutas. (2006). – <http://www.vartotojai.lt/index.php?id=156> [2013 09 18].
14. OECD-FAO Agricultural Outlook 2011–2020. (2011). – Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. 196 p.
15. Pack, A., Friedl, B., Lorek, S., Jäger, J., Omann, I., Stocker, A. (2006). Sustainable Food Consumption Trends and Opportunities. – http://seri.at/wp-content/uploads/2009/08/sufotrop-zwischenbericht_final.pdf [2013 10 10].
16. Policies to encourage sustainable consumption. Final Report Prepared for European Commission. BIO Intelligence Service. (2012). – http://ec.europa.eu/environment/eussd/pdf/report_22082012.pdf [2013 11 18].
17. Reisch, L., Lorek, S., Bietz, S. (2011a). Corpus Discussion Paper 2 on Policy Instruments for Sustainable Food Consumption. – <http://www.scp-knowledge.eu/sites/default/files/Reisch%20et%20al%202011%20Sustainable%20Food%20-%20Policies.pdf> [2013 11 12].
18. Reisch, L., Scholl, G., Berger, G., Gwozdz, W., Herczeg, M., Jégou, F., Simon, B., Szlezak, J. (2011b). Workshop Documentation. – <http://www.scp-knowledge.eu/sites/default/files/CORPUS%20Second%20Workshop%20Sustainable%20Food%20-%20Documentation.pdf> [2013 11 13].
19. Rutkoviėnė, V., Garliauskienė, G. (2007). Ekologiškų maisto produktų paklausą lemiantys veiksniai // *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Nr. 2: 66–71.
20. Skulskis, V., Girgždienė, V. (2009). Ekologiškų maisto produktų vartojimas ir jį skatinantys informacijos šaltiniai Lietuvoje // *Žemės ūkio mokslai*. T. 16. Nr. 3–4: 154–161.
21. Skulskis, V., Girgždienė, V., Melnikienė, R. (2011). Ekologiškų maisto produktų tiesioginis pardavimas // *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Nr. 1 (25): 208–215.
22. Stukas, R., Šurkienė, G., Dubakienė, R., Nagytė, R., Baranauskas, M. (2010). Consumption and Assessment of Organic Food by Residents of Vilnius (Lithuania) // *Ekologija*. Vol. 56. No. 1–2: 17–25.
23. Sveikos mitybos rekomendacijos (Metodinės rekomendacijos). (2010). – Vilnius: Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras. 38 p.
24. Tanner, C., Kast, S.W. (2003). Promoting Sustainable Consumption: Determinants of Green Purchases by Swiss Consumers // *Psychology & Marketing*, Vol. 20. Issue 10: 883–902.
25. Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries. (2002). – Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. 14 p.
26. Trichopolou, A., Naska, A., Costacou, T. (2002). Disparities in Food Habits across Europe // *Proceedings of the Nutrition Society*. Vol. 61 (4): 553–558.
27. Vermeir, I., Verbeke, W. (2008). Sustainable Food Consumption among Young Adults in Belgium: Theory of Planned Behaviour and the Role of Confidence and Values // *Ecological Economics*. Vol. 64. Issue 3: 542–553.
28. Voitonis, E., Stukas, R. (2012). Vilniaus universiteto studentų įpročio vartoti greitą maistą tyrimas // *Visuomenės sveikata*. Nr. 4 (59): 96–102.
29. Vosyliūtė, A. (2003). Vartojimas kaip socialinė problema // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 3: 41–49.

PROMOTION OF SUSTAINABLE FOOD CONSUMPTION

Ovidija Eičaitė

Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Received 10 11 2013; accepted 11 12 2013

Summary

The current food consumption in many countries causes a lot of environmental problems, endangers human health, strongly affects the economic and social development, thus, it cannot be called sustainable. Changes in food consumption are necessary for sustainable development. In this paper a definition of sustainable food consumption is analyzed, food consumption trends and main reasons that caused these trends in Organisation for Economic Co-operation and Development and European Union member states and Lithuania are examined, proposals for political instruments in order to promote sustainable food consumption in Lithuania are presented.

Key words: food consumption, environmental impact, public health, policy instruments.

JEL Codes: Q01, I00.